

М.О.Пецкар

ІЗ ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ТОВАРИСТВА
ІМ.О.В.ДУХОВИЧА В 20-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Протириччя між українофілами і русофілами було одним з чинників, що визначали політичну, ідеологічну, культурну атмосферу нашого краю в період його перебування у складі Чехословаччини /1919-1939 рр./. Основним провідником русофільства було "Общество имени А.В.Духовича", засноване в березні 1926 року ІІІ-ма представниками місцевої та російської емігрантської інтелігенції, греко-католицького духовенства¹.

Ідеологічною опорою "духовичців" була теорія "єдиного руського народа од Пограда до Владивостока". Основне статутне завдання - розвивати народну культуру "карпатороссов", місцевий діалект до рівня російської літературної мови - стало його логічним продовженням². Воно було офіційно сформульоване лідерами товариства: головою - Є.Сабовим, його заступником - Й.Камінським, секретарем - С.Фенциком³.

Виникнення в Подкарпатській Русі культурно-освітнього товариства цього напрямку мало об'єктивні і суб'єктивні причини. Серед них - традиції москвофільства і панрусизму, започатковані поколінням будителів ХІХ ст. Члени "Общества" наголошували на своєму прагненні продовжити діяльність О.Духовича, І.Раковського, О.Павловича, їх спроби використовувати російську мову для написання літературних творів, в освіті, управлінні⁴. Дійсно, "Сокращенная грамматика русского языка" Є.Сабова були граматиками російської мови⁵. Перша "руська" драма краю "Добролетель превмшает богатство" Духовича, його ж "Изгнание читальная для начинающих" /1847 р./, "Народная педагогия" /1857 р./, твори О.Павловича, І.Сільвая, О.Ставровського-Поградова теж були написані

¹ Деятельность общества имени А.Духовича 1922-26. - Ужгород. - 1926. - С.7.

² Там же, - С.8.

³ Там же. - С.10.

⁴ Там же. - С.8.

⁵ Мишанич О. Від Підкарпатських русинів до закарпатських українців. - Ужгород, 1991. - С.38.

на ній. Російська мова, а точніше, так зване "язичіє", було однією із засад, на основі яких верхівка греко-католицького духовенства об'єдналася в "Общество св.Василия Великого" /1866-1902 рр./, метою якого був випуск просвітянських книг¹. Факт, що О.Духнович та О.Павлович деякі свої праці писали на народному діалекті є винятком, а не ілюстрацією певного напрямку в культурному житті краю в період 30-40-х років XIX ст.

Потяг до сильної слав'янської держави Росії, який почав простежуватись в настроях місцевої інтелігенції після події 1848-1849 рр., був способом протистояння політиці латинізації Габсбургів, а пізніше насадження мадризациї Австро-Угорської монархії з 1867 р./ . Українська мова навіть на переломі XIX і XX століть в силу певних історичних чинників /відсутності української державності, міцних зв'язків краю з Наддніпрянщиною/ не стала орієнтиром для патріотичних верств. Спроби використовувати в літературній творчості і освіті виключно народні діалекти було причиною майже повної маляризації, низького рівня освітності. Якщо в 1871 р. нараховувалося 353 народних школи з руською мовою викладання, то вже в 1914-1915 рр. лише 18 конфесійних і жодної горожанської². Рівень писемності в угорських комітатах становив 11,9-28,5 %⁴.

Таке становище потребувало негайного створення організацій, які поширювали б серед народу "руську" писемність. Русофільська орієнтація культурно-освітнього товариства імені О.В.Духновича пояснювалась також політичною атмосферою, що склалася в краї після його приєднання до Чехословаччини. Боротьба патріотичних сил за досягнення повної автономії Подкарпатської Русі ускладнювалась розколом їх на партії русофільського /Надкарпатський Землеробський Союз, Автономна Землеробська і Карпаторуська Трудова

¹Гадзегер Е. История "Общества св.Василия Великого и речь ко дню 60-летия от его учреждения.- Ужгород, 1925.- С.12.

²Мишанич О. Названа праця.- С.35.

³Ігнат А.М. Стан освіти на Закарпатті в 20-30-х рр. XIX ст. // Великий Ковтень і розквіт все"єднаного Закарпаття.- Ужгород, 1970.- С.218.

⁴Kadlec K. Podkarpatška Rus. Praha, 1920. S.18.

партії/ та українофільського /Хліборобська партія/ напрямків¹. Протистояння набуло найбільшої гостроти у питанні про мову місцевого населення, його національну приналежність. Як результат, були створені культурно-освітні товариства обох орієнтацій: українська "Просвіта" /травень 1920 р./ і на противагу їй "Общество имени А.В.Духновича". Так що такий суб"єктивний чинник посилення впливу російської еміграції, діяльність типографії "Школьная помощь" К.Брешко-Брешковської не можна вважати основною причиною його створення².

У статуті товариства було визначено, що основним напрямом його діяльності є видання книг історичної, науково-популярної, просвітницької тематики³. Починаючи з 1925 р., особливо багато друкувалось літератури для народу. Оскільки російська граматика Євм.Сабова не була прийнята для викладання в народних школах⁴, то основним джерелом впливу на широкі верстви населення стали брошури серії "Народная библиотека". Вони торкалися питань географії, історії, етнографії, економіки, природничих наук і безкоштовно надсилалися в сільські "Русские народные читальни". За період з 1923 по 1930 р. було здійснено 27 випусків цього популярного видання⁵.

Іншою важливою сферою діяльності видавничої секції товариства була публікація теоретичних та літературних творів. Праці як місцевих авторів /Є.Сабова, Й.Камінського, М.Бескида та ін./⁶, так і вчених Російського Народного Університету в Празі⁷, відзначалися спільністю поглядів на деякі проблеми. В них була розроблена теорія про приналежність "карпатороссов" до єдиного російського народу, про необхідність розвинути місцеве "наречіє" до рівня ро-

1 Лемак В. Перша партійна коаліція на Закарпатті. //Новини Закарпаття. - 1991. - 6 березня.

2 Балега Д. Культурно-освітні товариства. //Новини Закарпаття. - 1991. - 20 лютого.

3 Stancoy Ruskeho kulturno-osvetneho spolku jmena A. Duhnovic v Uzhgorode. Uzhgorod, 1929. S 1.

4 Деятельность... 1922-1926. - С.15.

5 Деятельность... 1929-1930. - С.30.

6 Сабов Е. Очерк литературной деятельности и образования карпатороссов. - Ужгород. - 1925. - 24 с.; Каминский И.И. Национальное самосознание нашего народа. Н.В.Память А.Духновича. - Ужгород. - 1925. - 16 с.; Бескид Н. Из славянского прошлого. - Ужгород. - 14 с.

7 Волконский А.И. В чем главная опасность. 2. Малоросс или украинец. - Ужгород. - 1929. - 8 с.; Флоренский А. Заметки Н.С. Орлая о Киевской Руси. - Ужгород. - 1928. - 10 с.

сійської літературної мови. Українсьво трактувалося як штучно створена антиросійська політична течія, яка фінансується чужоземними державами.

Під егідою "Общества" знаходилися також літературно-громадські журнали "Карпатський край"/1924-1925 рр./, "Карпатский свет"/з 1928 р./. Окрім публікації праць вищевказаного характеру, останній з них приділяв багато уваги інформації про взаємозв'язки "духновичців" із закордонними російськими та русинськими організаціями, русофільськими товариствами. Про певне визнання "Общества имени А.В.Духновича" свідчить участь С.Фенцика в роботі з "Іздів російських вчених за кордоном, російських письменників та журналістів"¹, а також факт, що на адресу "Карпатського света" надходили 73 періодичні видання. Ф.Ф.Арістов, засновник єдиного в Росії "Карпато-Русского музея" вважав, що "если бы "Карпатский свет" смог освещать также и культурную работу братьев-славян,² то явился бы единственным всеславянским органом на русском языке"².

У культурно-освітній роботі товариству були притаманні спроби насадити російські звичаї та традиції. Так, сільським читальням рекомендувалося організувати балалаечні оркестри, придбати російські народні костюми, а в травні 1926 р. члени "Общества" освятили і прийняли як національний трьохбарвний прапор³. Але ідеологічні перекося не могли закреслити ту значну роль, яку відіграло товариство в культурному житті Подкарпатської Русі. Станом на 1 січня 1930 р. під його керівництвом працювали 202 сільські читальні, 193 бібліотеки, 123 театральні гуртки, 29 оркестрів, 55 хорів⁴. "Общество" координувало роботу музичних товариств "Филгармонія", "Боян", "Русского драматического кружка", які об'єднували представників місцевої та емігрантської інтелігенції. Воно було організатором "Русского народного Архива", скаутського об'єднання, союзу російських жінок. Успіхи "духновичців" могли бути вагомішими, якби значні зусилля не витрачалися на протистояння з "Просвітою" у мовному питанні. Боротьба, насамперед, точи-

1 Фенцик С. Югославия// Карпатский свет.- 1928.-С.276-281; Фенцик С. Моя поездка в Болгарию на V съезд Русских ученых. - Ужгород. - 1930. - 18 с.

2 Карпатский свет. - 1928. - С.475.

3 ДАЗО, ф.50, оп.1, од.зб.2, арк.21.

4 Деятельность.... 1929/39 году. - Ужгород. - С.31.

лася за вплив на шкільний відділ Цивільного управління Подкарпатської Русі, на хід учительських конгресів, в компетенції яких було запровадження граматики для викладання у навчальних закладах. У 1929 р. русофіли добилися рішення про викладання в початковій школі на "нареччі", а в горожанській та гімназії - на російській літературній мові¹.

Цей успіх, так само як і кількісне переважаєння осередків товариства над відповідними установами "Просвіти", давали підставу С.Фенцику проголосити в 1929 р., що "если не столь давно шла речь о борьбе между русскими и украинским направлением, то в настоящее время никто не сможет сказать, что она не достигла явного и для всех очевидного большинства"². Це становище було результатом лояльності "Общества" до чехословацького уряду, який підтримуючи "мовну війну", проводив політику "розділяй і владарюй". Її конкретним проявом було введення на території краю чеської мови як офіційної /з 1926 р./³. "Духновичці", бажаючи заручитися підтримкою з Праги, не заперечували цього кроку. Діяльність товариства імені О.В.Духновича є свідченням того, що процес формування національної самосвідомості нашого народу проходив у складних умовах. Населення краю, перебуваючи у складі чужоземних держав, зазнавало впливу різних політичних та ідеологічних течій. Однією з них було русофільство, яке набуло найбільшого поширення серед місцевої інтелігенції в 20-30-ті роки ХХ століття.

1 Карпатский свет. - 1929. - С.632.

2 Деятельность... 1929/30 году. - С.17.

3 Співак Б. І. Революційний рух на Закарпатті в 1924-1929 роках. - Ужгород. - 1946. - С.16.